

правоохоронних відносин, попередження та вирішення юридичних конфліктів у правоохоронній сфері є фундаментальними в сучасній науці, це обумовлює їх теоретичну цінність.

Отже, для ефективного функціонування правоохоронної системи держави необхідно, щоб цілі і завдання, що ставляться перед правоохоронними інститутами, були об'єктивно здійсненні, а сама їх діяльність – належним чином забезпечена: в правовому, організаційному, матеріально-технічному і кадровому відношенні. Тривіальність цього висновку очевидна, проте його практична реалізація пов'язана зі значними труднощами і проблемами, однією з яких є саме розуміння сутності правоохоронної діяльності, механізмів, форм і методів її використання у формуванні громадянського суспільства.

Одержано 01.11.2019

УДК 347.73

Ільгар Вугар огли ГУСЕЙНОВ,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ТА ЗМІСТОВНІ ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВИХ НОРМ

Загальновідомо, що розгляд будь-якої системи передбачає в якості відправної точки характеристики саме внутрішнього зв'язку елементів, структури або певного механізму їх взаємодії. Ця категорія виступає в якості базової категорії, яка представляє в найбільш узагальненому, системному вигляді логіку правового впливу на суспільні відносини [1, с. 207].

Проблема механізму реалізації норм фінансового права пов'язана із загальною тенденцією посилення системної спрямованості фінансово-правових досліджень. Дане поняття має істотну науково-практичну цінність. Це виражається в тому, що поняття механізму в публічній фінансовій діяльності передбачає аналіз не тільки владних вимог фінансово-правових приписів публічної влади, але і послідовно здійснюваних дій і операцій щодо реалізації юридичних можливостей (дозволів) учасників відносин в сфері обігу публічних коштів. Фактично, реалізація норм фінансового права є умовно процесом двостороннім і взаємно спрямованим. О. І. Худяков справедливо звертає увагу, що первісно фінансова діяльність держави носила фіскальний (податково-бюджетний) характер. І в цілому це відображає природу фінансово-економічних відносин як відносин, які опосередковують односторонній рух вартості в її грошовому вигляді, яке не пов'язане зустрічним рухом вартості в товарному вигляді, яке притаманно товарно-грошовим. Домовлятися ж тому, хто гроші відбирає, з тим, у кого він відбирає, з приводу того, скільки грошей буде насильницьке відібрано, не тільки немає ніякої юридичної необхідності, але і не має сенсу. К тому ж якщо мова йде про державу, тобто про такий суб'єкт, чиї юридичні можливості примусового вилучення грошей практично обмежені лише рамками того здорового глузду і інстинкту самозбереження, якими ця держава володіє. Звідси склалася вельми чітка конструкція, згідно якої фінансове право як галузь публічного права користується односторонньо-владним методом правового регулювання, а договірні відносини є сферою цивільного права як різновиду приватного права [2, с. 118].

Даний процес складається з процедур втілення в життя норм фінансового права, які владно закріплюють в загальній формі найбільш значимі потреби держави, її типові інтереси, а також включає до себе сукупність дій щодо задоволення законних інтересів фізичних і юридичних осіб в сфері фінансової діяльності держави шляхом адаптації до існуючої системи нормативного правового регулювання та її оптимального використання. Так, справедливо зазначає Е. В. Прудіус, що інститут податків створюється не тільки для примусового вилучення частини доходів і спрямування їх до сфери бюджетного споживання, але і забезпечення відносної рівноваги між приватними, корпоративними і загальнонаціональними інтересами. Податки за своєю сутністю призначені забезпечити баланс, оптимальне співвідношення суспільних і приватних інтересів, виконати роль буфера при їх зіткненнях [3, с. 128, 129]. О. І. Худяков звертає увагу на даному аспекті та пропонує: по-перше, розширити уяви про методи правового регулювання, які застосовуються фінансовим правом, за рахунок включення особливого фінансово-правового методу, який ґрунтується на поєднанні односторонньо-владних і договірних елементів; по-друге, визнати наявність фінансових правовідносин, які побудовані на договірній моделі і тим самим визнати існування такої категорії як «фінансовий договір»; по-третє, вважати предметом фінансового права усі суспільні відносини, які виникають в процесі фінансової діяльності держави, незалежно від методу їх правового регулювання [2, с. 410–411].

На сучасному етапі розвитку науки фінансового права законні інтереси і потреби суб'єктів фінансового права об'єктивно необхідно розглядати в якості першооснови цивілізованої фінансово-правової політики, яка відповідає вимогам нових соціально-культурних, економічних і фінансово-правових відносин в Україні. Ця політика повинна бути націлена на максимальний судовий захист прав і свобод громадян, юридичних осіб від необґрунтованого застосування закону і свавілля фіскальних органів і посадових осіб (створення спеціалізованих податкових судів), а також спрямована на формування апарату влади і управління, яке відповідає сучасним міжнародним і європейським стандартам, забезпеченню законності податкових процедур. Якщо законодавство базується на гармонічному поєднанні публічних і приватних інтересів, врахуванні прав і свобод людини і громадянина, відповідальності державної влади за

прийнятті рішення, то і виникаюча юридична діяльність буде відповідати основним принципам права, ідеалам свободи і рівності. Якщо ж нормативні акти закріплюють лише егоїстичні інтереси держави і муніципальних утворень при повній відсутності реального механізму відповідальності владних суб'єктів, то реалізація юридичних норм буде означати на практиці справжнє свавілля [4, с. 257].

При включенні до правової сфери потреби суб'єктів фінансового права набувають спочатку форму законних інтересів, а саме: дозволено все, що не заборонено, поступово трансформуються в суб'єктивні права на здійснення юридичних дій в сфері публічної фінансової діяльності, що закріплюється в чинному законодавстві. Таким чином, суб'єктивні права фізичних і юридичних осіб в даній сфері державно-владних відносин потребують з часом постійного захисту з боку держави шляхом звернення до юридично зобов'язаної особи з вимогою здійснити активну правомірну дію або утриматися від здійснення дії, що заборонена нормами фінансового права. Саме дефіцит якісного нормативного забезпечення, ефективного захисту таких суб'єктивних прав виявляється саме в умовах соціальної і економічної нестабільності, яка породжується в тому числі протиріччями, постійними змінами фінансового законодавства, невідповідністю практики його застосування вимогам фінансового законодавства. Так, фінансова безпека є необхідним рівнем національної безпеки у фінансовій сфері, тобто стан стабільності (стійкості) і захищеності національної фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз, які забезпечують розвиток економіки і досягнення життєво важливіших цілей особистості, суспільства і держави [5, с. 14–16].

Так, чинне податкове законодавство України визнає право платника податків на оскарження рішень, дій (бездіяльності) контролюючих органів (посадових осіб), у тому числі індивідуальну податкову консультацію, а також узагальнюючу податкову консультацію, вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей і фактів, що можуть свідчити на користь платника податків, повне відшкодування збитків (шкоди), заподіяних незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб) тощо. Однак зразу постає декілька питань: яким чином виникає, в якому порядку певні змістовні компоненти кожного з цих прав повинні втілюватися в практичній поведінці, чи можливі нормативні обмеження при їх здійсненні, як саме підлягає захисту відповідне право у випадку порушення або реальної погрози його порушення? Відповісти на ці питання досить складно, якщо не прибїгати за допомогою деяких вузлових понять, до числа яких можна віднести і механізм реалізації норм фінансового права.

Поняття «механізм реалізації норм фінансового права» відрізняється підвищеним ступенем наукової значимості в світі тієї обставини, що сфера дії і межі вживання в праві терміну «механізм» ще недостатньо точно доопрацьовані. Дуже часто дана категорія викладається в посібниках, монографіях і наукових виданнях без змістовного і смислового визначення. Таке положення справ не може задовольнити гострих потреб науки фінансового права в удосконаленні його понятійного апарату. Використання будь-якого поняття або терміну виправдано, за визнанням більшості вчених, тоді, коли за допомогою даного терміну визначають теоретично важливу область об'єктів вивчення або коло практично значимих явищ, аналіз яких характеризується для актуального періоду особливим науково-практичним значенням. Так, наприклад, в податковому правозастосуванні використовуються такі правові інститути, які ще досі не відомі податковому законодавству. В якості прикладу можна привести використання інституту зловживання правом. Слід звернути увагу, що в цивільному законодавстві зловживання правом присвячена лише п. 3 ст.13 ЦК України, однак, враховуючи значимість правил, закріплених в даній статті, частоту їх застосування і науковий інтерес до них, можна говорити про зловживання правом як про правовий інститут [6, ст. 356].

Саме тому виникає питання: чи має сенс використовувати інститут зловживання правом в податковому правозастосуванні? Це питання є дискусійним. Одні вчені бачать сенс у використанні вказаного інституту [7, с. 3]. Інші висказують протилежну точку зору, вважаючи, що застосування правом є необґрунтованим [8, с. 4]. На наш погляд, інститут зловживання правом є досить доречним в податковому правозастосуванні і є міжгалузевим. Так, по-перше, в будь-якій галузі права учасникам відповідних відносин надаються певні суб'єктивні права. Якщо поміркувати, то кожним з них можна зловживати. Про це свідчить те, що категорія «зловживання» активно використовується, наприклад, в антимонопольному законодавстві, а також галузях процесуального права. В податковій сфері феномен зловживання правом об'єктивно існує. По-друге, на користь міжгалузевого характеру інституту зловживання правом свідчить ст. 23 Конституції України: кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [9, ст. 14]. По-третє, судова практика вирішення податкових спорів виходить з презумпції добросовісності платника, тобто з презумпції економічної виправданості дій платника, що мають своїм наслідком отримання податкової вигоди та достовірність відомостей у бухгалтерській та податковій звітності платника.

На сьогоднішній день головна проблема застосування в податковій сфері інституту зловживання правом – його відсутність в Податковому кодексі України, а застосовувати статті цивільного кодексу України неможна в силу заборони на застосування норм цивільного права до податкових відносин без спеціальної вказівки закону (статті). Саме тут важливо строго визначити, на думку логіків, обсяг і зміст поняття, даної категорії. На нашу думку, аналогічні вимоги повинні висуватися до поняття «механізму реалізації норм фінансового права». Якщо виникнення цього терміну отримує розповсюдження серед вчених, то це свідчить про наукову зацікавленість щодо його застосування, щоб з його допомогою пояснити, описати, систематизувати і класифікувати практичний «зріз» «циклу обігу публічних коштів»: причини, передумови, процес, форми, методи і результати правореалізаційної діяльності в сфері публічної фінансової діяльності.

В енциклопедичній і словниковій літературі підкреслюється, що термін «механізм» виник переважно в межах області фізики, механіки, де служить для визначення устрою передачі руху і перетворення енергії. Так, Д. Н. Ушаков

підкреслює, що механіка: 1) відділ фізики – вчення про рух і сили; 2) скритий, складний устрій, підоплека, сутність будь-чого, а «механізм» є внутрішнім устроєм машини або прибору, яке приводить машину, прибор в дію; внутрішній устрій, система функціонування будь-чого, апарат будь-якого виду діяльності [10, с. 453.] На думку Брокгауза і Ефрона, в якості механізму виступає сукупність тіл, які обмежують свободу руху один одного взаємним супротивом настільки, що усі точки такої системи здатні описувати тільки визначені траєкторії (криві), при даній швидкості однією з точок швидкості і прискорення всіх останніх точок системи є повністю визначеними [11, с. 212–216]. Саме тому застосування терміна «механізм» в сфері юриспруденції, в тому числі фінансового права потребує істотного уточнення його змісту.

На думку Л. П. Крисіна, в якості механізму в переносному значенні розглядають систему, устрій, які визначають порядок будь-якого виду діяльності, процесу: державний механізм, механізм пам'яті, механізм виконання закону [12, с. 445]. Виходячи з цього, стає зрозумілим з якою метою в праві стали вживати поняття «механізм»: для того, щоб охарактеризувати весь процес правового регулювання суспільних відносин під кутом його практичної дії, активного становлення і функціонування. Необхідно відзначити, що система мислення вітчизняних вчених обґрунтовано виходила з того, що термін «механізм», який взятий в аспекті його структурної організації, набору зв'язків, відносин між його компонентами, відображає в певному сенсі і правову статистику. Даний аспект відображає єдність світоглядних підходів до визначення предмету фінансового права під кутом і системи, одночасно і механізму фінансово-правового регулювання.

Фактично термін «механізм» означає багаточисельність елементів, частина яких є основними і забезпечують рух зовнішніх, «додаткових» елементів в рамках певних законів у напрямку стабільного, постійного функціонування системи в цілому, тобто для досягнення тих цілей, заради яких цей механізм створювався. Саме тому, можна прийти до висновку, що термін «механізм» щодо предмету фінансового права означає комплекс взаємодіючих і взаємопов'язаних між собою елементів, які дозволяють досягнути ефективного державного впливу на свідомість, поведінку і практичну діяльність фізичних осіб, державних і недержавних організацій з відповідними цілями. В якості даних цілей можуть виступати: виконання функцій мобілізації грошових коштів, які спрямовані на реалізацію завдань і функцій держави, здійснення розмежування компетенції в області фінансів, розподілу доходів і видатків між окремими видами бюджетів, порядку їх формування і виконання, реалізація плану дій на певний бюджетний період часу, наділення суб'єктів фінансового права конкретним обсягом компетенції для вирішення поставлених завдань і виконання покладених на них функцій тощо.

На наш погляд, механізм реалізації норм фінансового права не може зводитися тільки до узагальнюючого поняття про механізм правового регулювання та має самостійний характер. Фактично він являє собою більш спеціалізовану і вузьку підсистему механізму правового регулювання, яка відповідає за практичне здійснення фінансово-правових норм. Фінансово-правові норми пов'язані між собою через державну практику з соціально значимими потребами і законними інтересами суб'єктів публічних фінансів в сфері фінансової діяльності держави. Весь логічний ланцюжок дій, операцій суб'єктів публічних фінансів щодо задоволення законних інтересів в сфері фінансової діяльності засобами переважно норм фінансового права призводить до поняття механізму реалізації нормативних і інституціональних вимог фінансового права у певних процедурно-процесуальних формах. Кожен з таких можливих елементів (нормативних, організаційних, статичних, динамічних, процедурних тощо) може грати головну роль щодо інших елементів. Той чи інший елемент може бути на першому плані, оскільки на даному етапі становиться вирішальним елементом конструкції відповідного механізму.

Список бібліографічних посилань

1. Алексеев С. С. Общая теория права. М. : Проспект, 2009. 576 с.
2. Худяков А. И. Избранные труды по финансовому праву. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2010. 472 с.
3. Прудис Е. В. Налоги и налогообложение в системе обеспечения экономической безопасности государства. Актуальные проблемы российского права. 2010. № 2. С. 125–132.
4. Мирошник С. В. Финансовая политика и финансовая система страны. *Финансовое право*. 2008. № 4. С. 7–8.
5. Нудель С. Л. Финансовая безопасность и основные направления ее обеспечения. *Финансовое право*. 2011. № 8. С. 14–16.
6. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
7. Цикунов Е. А. Злоупотребление правом в сфере налогов и сборов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.014. М., 2006. 26 с.
8. Савсерис С. В. Категория «недобросовестность» в налоговом праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2006. 27 с.
9. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 14.
10. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка. М. : Буколика. 2008. 1246 с.
11. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Т. XIX. СПб., 1890–1907. 986 с.
12. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. М. : Эксмо, 2008. 1200 с.

Одержано 01.11.2019